

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей: монографія. / І.Д. Бех. – Київ – Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
2. Про Службу військового капеланства: Закон України від 30 листоп. 2021 р. № 1915-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>.

Бойко-Бузиль Юлія,
завідувач науково-дослідної
лабораторії з проблем
управління правоохоронною
діяльністю та її психологічного
супроводження ННПО
Національної академії
внутрішніх справ, доктор
психологічних наук, професор

ТРАВМОІНФОРМОВАНИЙ ПІДХІД У КРИМІНАЛЬНІЙ ЮСТИЦІЇ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІТЕРАНІВ ВІЙНИ

Повномасштабна збройна агресія РФ проти України зумовила суттєве збільшення кількості осіб, які набули статусу ветеранів війни, що формує нові виклики для державної політики у сфері соціальної реінтеграції, психосоціальної підтримки та забезпечення прав людини. Повернення до цивільного життя нерідко супроводжується складними процесами соціально-психологічної адаптації, пов'язаними з наслідками бойового досвіду, зміною соціальних ролей, підвищеним рівнем психоемоційного напруження та необхідністю відновлення звичних моделей взаємодії із суспільними інституціями. У цих умовах особливої актуальності набуває питання забезпечення ефективних гарантій захисту прав ветеранів війни у системі кримінальної юстиції, зокрема під час їхньої процесуальної взаємодії з органами досудового розслідування, прокуратурою та судом. Складність таких ситуацій полягає у необхідності одночасного дотримання принципів законності, забезпечення

публічної безпеки та поваги до людської гідності особи, яка може мати наслідки травматичного досвіду. У цьому контексті одним із сучасних науково обґрунтованих підходів є травмоінформований.

Травмоінформований підхід передбачає системне врахування психологічних наслідків травматичного досвіду, запобігання ретравматизації та застосування професійних моделей комунікації, спрямованих на забезпечення дотримання прав людини у кримінальному провадженні. Його формування пов'язане з розвитком міждисциплінарних досліджень у галузі психології травми, психіатрії, соціальної роботи та кримінології, які наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття продемонстрували значний вплив пережитих травматичних подій на поведінку людини, її когнітивні процеси, емоційні реакції та здатність до взаємодії з інституціями влади. Значну роль у концептуалізації цього підходу відіграли дослідження посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) та інших форм психічних реакцій на травматичний досвід, а також практики роботи з жертвами насильства, військовослужбовцями та іншими групами, що пережили екстремальні події.

Сутність цього підходу полягає у визнанні того, що травматичний досвід може суттєво впливати на поведінку особи та її реакції на стресові ситуації, тому взаємодія з такими особами має будуватися з урахуванням їхнього психоемоційного стану, забезпечення відчуття безпеки, передбачуваності дій державних інституцій і недопущення повторної травматизації. У системі кримінальної юстиції застосування травмоінформованого підходу дозволяє поєднати правові стандарти кримінального провадження з психологічно обґрунтованими моделями взаємодії, що сприяє більш коректному ставленню до осіб, які мають травматичний досвід, та забезпеченню їхніх процесуальних прав.

Особливої уваги у контексті забезпечення прав ветеранів війни потребує категорія осіб, які опинилися у конфлікті із законом, вчинили кримінальні правопорушення та перебувають у системі кримінальної юстиції. У таких випадках ветеран виступає не лише суб'єктом кримінального провадження, а й особою зі специфічним соціальним статусом та можливими

психологічними наслідками бойового досвіду, що можуть впливати на його поведінку, емоційні реакції та особливості комунікації під час процесуальної взаємодії. Це зумовлює необхідність поєднання двох взаємопов'язаних завдань – забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності та гарантування дотримання прав людини з урахуванням психофізичного і психологічного стану особи. У цьому контексті особливої актуальності набуває індивідуалізація підходів у кримінальному провадженні, що передбачає врахування особистісних, соціальних та психологічних чинників. Найбільшою мірою це проявляється на етапах виконання покарань та пробації, де оцінювання ризиків і потреб правопорушника, а також застосування ресоціалізаційних і реінтеграційних практик виступають важливими умовами запобігання повторній злочинності та забезпечення ефективної соціальної реінтеграції ветеранів війни.

У кримінальному провадженні ветеран війни виступає передусім як суб'єкт права, на якого поширюються загальні принципи верховенства права, рівності перед законом та гарантії справедливого судового розгляду. Водночас його правовий статус має комплексний характер і передбачає врахування кількох взаємопов'язаних вимірів, що мають безпосереднє значення для забезпечення процесуальних прав особи у системі кримінальної юстиції. Юридичний вимір пов'язаний із наявністю визначеного законодавством статусу ветерана війни, що передбачає систему державних гарантій соціального захисту та особливу увагу держави до забезпечення прав і законних інтересів цієї категорії осіб. Соціальний вимір відображає процес реінтеграції ветерана у цивільне життя, який може супроводжуватися трансформацією соціальних ролей, труднощами працевлаштування, зміною сімейних відносин та необхідністю адаптації до нових соціальних умов після завершення військової служби. Психологічний вимір охоплює можливі наслідки бойового досвіду, що можуть проявлятися у вигляді підвищеної емоційної реактивності, тривожних або депресивних станів, а в окремих випадках ПТСР. Саме психологічний вимір нерідко визначає особливості поведінки особи під час процесуальної взаємодії з органами кримінальної

юстиції, впливаючи на її реакції на стресові ситуації, сприйняття загрози та характер комунікації з представниками державних інституцій. Важливим є також соціально-психологічний вимір, пов'язаний з очікуваннями суспільного визнання та вдячності за участь у захисті держави. Частина ветеранів може очікувати підвищеного рівня поваги та підтримки з боку суспільства, однак соціальна реальність не завжди відповідає таким очікуванням. Розбіжність між очікуваним і реальним ставленням соціального середовища іноді створює додаткове психологічне напруження та конфліктні ситуації. Водночас статус ветерана не може розглядатися як підстава для виправдання протиправної поведінки, оскільки принцип рівності перед законом передбачає однакову правову оцінку діянь незалежно від соціального статусу особи. Тому для системи кримінальної юстиції принципово важливо поєднувати повагу до соціального статусу ветерана з неухильним дотриманням правових стандартів та захистом прав інших осіб.

Варто наголосити, що наявність психологічних наслідків бойового досвіду не означає криміногенності ветеранів війни. У публічному, а подекуди й у професійному дискурсі нерідко спостерігається спрощене ототожнення ветеранів із посттравматичним стресовим розладом, що є науково некоректним і призводить до формування стигматизуючих уявлень. Насправді далеко не кожен ветеран має ПТСР, а психічні реакції на травматичні події можуть проявлятися у різних формах, зокрема у вигляді гострої реакції на стрес або розладу адаптації, які відрізняються за клінічною природою, тривалістю перебігу та прогностичними характеристиками. Ці стани мають різну інтенсивність і поведінкові прояви, що повинно враховуватися під час оцінювання поведінки особи у процесуальних ситуаціях та під час взаємодії з представниками органів кримінальної юстиції. Ігнорування таких відмінностей може призводити до хибної інтерпретації поведінки ветеранів, комунікативних помилок і ескалації конфліктних ситуацій, що, у свою чергу, створює ризики порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження та ускладнює забезпечення справедливого й неупередженого розгляду справи.

Аналіз кримінальної статистики свідчить, що у структурі

злочинності поступово з'являється окрема соціальна група правопорушників – особи зі статусом ветеранів війни. Така тенденція насамперед зумовлена істотним збільшенням кількості громадян, які набули статусу учасників бойових дій унаслідок тривалої збройної агресії проти України та мобілізаційних процесів. Водночас структурний аналіз правопорушень за участю ветеранів свідчить, що їх переважна частина має ненасильницький і ситуативний характер та пов'язана передусім із майновими посяганнями. Отже, наявні емпіричні дані не підтверджують поширеного у публічному дискурсі уявлення про ветеранів війни як «криміногенну групу». Більш обґрунтованим є розгляд таких випадків у контексті поєднання соціально-економічних чинників, труднощів післявоєнної адаптації та індивідуально-психологічних особливостей особи. Це свідчить про необхідність відмови від стигматизуючих узагальнень і переходу до індивідуалізованої оцінки поведінки ветерана у кримінальному провадженні з урахуванням його соціального статусу, життєвих обставин і психоемоційного стану.

Саме травмоінформований підхід ґрунтується на науковому розумінні того, що пережитий травматичний досвід може суттєво впливати на поведінку людини, її реакції на стресові ситуації, сприйняття загрози та стиль комунікації з представниками державних інституцій. У межах цього підходу передбачається, що взаємодія з особою, яка має травматичний досвід, повинна враховувати можливі психологічні наслідки такого досвіду та бути організована таким чином, щоб не відтворювати ситуації ретравматизації. Його ключовими принципами є забезпечення фізичної та психологічної безпеки особи, поважне та недискримінаційне ставлення, передбачуваність дій державних інституцій, мінімізація факторів, що можуть актуалізувати травматичні переживання, а також поступове відновлення довіри до правових інституцій. У системі кримінальної юстиції ці принципи набувають особливого значення під час взаємодії ветеранів війни з працівниками поліції, органів досудового розслідування, прокуратури, суду та системи пробації, оскільки дозволяють забезпечити більш коректну процесуальну комунікацію, запобігти ескаляції конфліктних ситуацій та створити умови для реалізації процесуальних прав особи з урахуванням її

психоемоційного стану.

У практиці діяльності правоохоронних органів варто виокремити низку типових ситуацій, у яких особливо важливо враховувати можливі наслідки травматичного бойового досвіду ветеранів. Насамперед йдеться про кризові контакти, що супроводжуються високим рівнем емоційної напруги та можуть вимагати швидкого реагування з боку представників державних інституцій. До таких ситуацій також належать сімейні конфлікти та випадки домашнього насильства, які іноді виникають на тлі складних процесів післявоєнної соціальної адаптації; ситуації підвищеного ризику, пов'язані з доступністю зброї; прояви залежної поведінки, що можуть виступати формою неусвідомленої психологічної саморегуляції; а також недовіра до державних інституцій і поширена стигматизація звернення по психологічну допомогу. У подібних обставинах поведінка особи може визначатися не лише правовими чинниками, а й психоемоційним станом, впливом травматичних спогадів та підвищеною реакцією на стрес. Неврахування цих факторів під час взаємодії з ветеранами може призводити до комунікативних помилок, ескалації конфліктних ситуацій і, як наслідок, до підвищення ризику порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження.

Отже, забезпечення прав ветеранів війни у кримінальному провадженні потребує врахування не лише їхнього юридичного статусу, а й соціальних та психологічних наслідків бойового досвіду, які можуть впливати на поведінку особи, її емоційні реакції та особливості комунікації під час процесуальної взаємодії з органами кримінальної юстиції. Ігнорування цих чинників може призводити до помилкової інтерпретації поведінки ветеранів, ескалації конфліктних ситуацій та ризику порушення процесуальних прав учасників кримінального провадження. У цьому контексті травмоінформований підхід виступає важливим механізмом гуманізації кримінальної юстиції, оскільки дозволяє поєднати принцип невідворотності відповідальності з повагою до людської гідності, забезпеченням прав людини та врахуванням психоемоційного стану особи. Його впровадження сприяє формуванню більш справедливої та ефективної практики кримінального провадження, що поєднує

правові стандарти, психологічну обґрунтованість рішень і створення умов для ресоціалізації ветеранів війни.

Пампура Ігор,

старший науковий
співробітник науково-дослідної
лабораторії

з проблем управління
правоохоронною діяльністю
та її психологічного
супроводження ННПО
Національної академії
внутрішніх справ

ПСИХОСОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР РЕІНТЕГРАЦІЇ ЗАСУДЖЕНИХ ВЕТЕРАНІВ ВІЙНИ

Реінтеграція ветеранів є складним багатовимірним процесом відновлення та включення особистості до мирного соціального середовища. Теоретичне підґрунтя цього процесу ґрунтується на взаємодії психологічних, соціальних та економічних чинників, які визначають успішність адаптації ветерана до умов цивільного життя. Адаптаційні виклики є закономірною складовою життєвого досвіду ветеранів, проте за відсутності належної підтримки та суспільного розуміння вони можуть набувати критичного характеру. Попри значний потенціал ветеранів до самостійного подолання кризових ситуацій, забезпечення базового психосоціального супроводу є важливою передумовою їхньої успішної реінтеграції.

У сучасному науковому дискурсі реінтеграція розглядається як комплексний процес, що охоплює не лише відновлення фізичного та психічного здоров'я, а й задоволення соціальних, економічних та освітніх потреб ветеранів. За відсутності належної підтримки психосоціальні труднощі можуть трансформуватися у економічну вразливість, формування деструктивних поведінкових практик або загострення міжособистісних конфліктів, що істотно ускладнює повернення ветерана до повноцінного функціонування в цивільному суспільстві.